

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.27>

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Давидюк П.П.,

*старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування
p.p.davydiuk@nuwm.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7776-869X>*

Пелешок І.І.,

*студентка четвертого року навчання першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування
peleshok_p19@nuwm.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6890-6410>*

Якимчук М.Ю.,

*доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування
m.yu.yakymchuk@nuwm.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2371-7341>*

Давидюк П.П., Пелешок І.І., Якимчук М.Ю. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні.

У статті проаналізовано поняття та особливості молекулярно-генетичної експертизи, зокрема визначено випадки її застосування під час воєнного стану в Україні. Аналіз наукових джерел допоміг уточнити визначення поняття «молекулярно-генетична експертиза» як *різновид судової біологічної експертизи, яка займається дослідженням об'єктів біологічного походження людини задля встановлення їх генетичних ознак*. Зокрема у роботі зазначено, що нормативно-правове регулювання здійснюється низкою законодавчих актів, а саме Законами України «Про судову експертизу», «Про захист персональних даних», Цивільним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Сімейним кодексом України тощо та іншими підзаконними актами. Аналіз цих документів дозволив нам констатувати, що в нашому законодавстві є прогалини у вигляді відсутності єдиного нормативного акту, який в собі містив би норми та правила щодо процесу проведення саме молекулярно-генетичної експертизи. Об'єктом дослідження молекулярно-генетичної експертизи є ДНК людини, а саме кислоти, що містяться в ядрі клітини, це явище називається ядерна ДНК; кислоти, які є в мітохондріях клітини – мітохондріальна ДНК. У роботі акцентовано увагу на тому, що з початком воєнних дій на території України, потреба в проведенні молекулярно-генетичної експертизи значно зросла, адже через те, що багато військових і цивільних, котрі загинули, не можуть бути ідентифіковані через ряд причин: катування, вбивства тощо. Зауважимо, що тіла спотворюються до такого стану, що їх важко розпізнати самостійно, саме тому відбувається звернення до експертів з проханням провести молекулярно-генетичну експертизу. У статті подано також і приклади застосування молекулярно-генетичної експертизи під час повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Зауважимо, що в період воєнних дій завдяки цьому виду експертизи рідні мають змогу упізнати і попрощатися зі своїми близькими, які загинули на війні.

Ключові слова: молекулярно-генетична експертиза, судова експертиза, ідентифікація особи, генетичні ознаки, кримінальне провадження, слідчі дії, генетичний матеріал.

Davydiuk P., Peleshok I., Yakymchuk M. The current state of development of molecular genetics expertise in Ukraine.

The article analyzes the concepts and features of molecular genetics examination; in particular, the cases of its application during the martial law in Ukraine are identified. The analysis of scientific sources helped clarify the definition of the concept of “molecular genetics examination” as a type of forensic biological examination, which is engaged in the study of objects of human biological origin in order to establish their genetic characteristics. In particular, the work states that normative and legal regulation is carried out by a number of legislative acts, namely the Laws of Ukraine “On Forensic Expertise”, “On Protection of Personal Data”, the Civil Code of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Family Code of Ukraine, etc. and other by-laws. The analysis of these documents allowed us to state that there are gaps in our legislation in the form of the absence of a single normative act that would contain norms and rules regarding the process of molecular genetics examination. The object of molecular genetics examination is human DNA, namely the acids contained in the cell nucleus, this phenomenon is called nuclear DNA; acids that are in the mitochondria of cells - mitochondrial DNA. The work focuses on the fact that with the beginning of hostilities on the territory of Ukraine, the need for molecular genetics examination has increased significantly, because many soldiers and civilians who died cannot be identified due to a number of reasons: torture, murder etc. It should be noted that the bodies are distorted to such a state that it is difficult to recognize them independently, which is why experts are asked to conduct a molecular genetics examination. The article also presents examples of the use of molecular genetics examination during the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. It should be noted that in the period of hostilities, thanks to this type of examination, relatives are able to recognize and say goodbye to their loved ones who died in the war.

Key words: molecular genetics examination, forensic examination, identification of a person, genetic signs, criminal proceedings, investigative actions, genetic material.

Постановка проблеми. Одним із завдань молекулярно-генетичної експертизи є ідентифікування невідомого трупу особи. На сьогодні, на жаль, це є досить актуальним явищем у нашому суспільстві. 24 лютого країна-терорист Росія розпочала повномасштабну війну проти України та її народу. Як і у кожній війні багато військових гинуть захищаючи свій дім, але у зв'язку з технічним прогресом і винайденням все нових видів зброї, не завжди рідним вдається ідентифікувати померлого сина, батька, брата і т.д.. Ми воюємо з країною, яка не дотримується жодних норм гуманітарного права, і тому на сьогодні молекулярно-генетична експертиза проводиться не лише для впізнання військових осіб, а також і для цивільних. Тому у нашій роботі ми хочемо дослідити поняття та особливості молекулярно-генетичної експертизи та визначити випадки її застосування під час воєнного стану в Україні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми молекулярно-генетичної експертизи досліджували такі науковці, як В. Шепітько, О. Нарожна, М. Храпицька, І. Ходирева, Б. Гамадюк, С. Петричук, Р. Степанюк та ін. Також в нашій роботі ми зверталися до нормативно-правової бази України: Конституція України та Постанова Кабміну. Для практичної складової нашого дослідження ми використовували офіційні сайти новин, зокрема: Zaxid.net, Суспільне новини, Радіо Свобода та ITV media group.

Мета роботи – дослідити сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні.

Вклад основного матеріалу. Для повного та чіткого розкриття теми нашого дослідження ми маємо визначити термінологію поняття «судова експертиза».

Шепітько В. вважає, що судова експертиза – це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або судді речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [1, с. 257].

Якщо ж говорити про молекулярно-генетичну експертизу, то О. Нарожна, та М. Храпицька у своїй праці «Значення молекулярно-генетичної експертизи для криміналістичної ідентифікації особи» визначили, що молекулярно-генетична експертиза належить до розряду біологічних експертиз та вивчає структуру ДНК людини, що міститься у матеріалі біологічного походження: крові, слині, волоссі, кістках, тканинах та органах тощо. Отримані за результатами дослідження дані дозволяють встановити з максимально можливою точністю належність біологічних слідів конкретній особі, зразки ДНК якої були взяті у неї безпосередньо або які містяться в базах даних, сформованих правоохоронними органами [2, с. 245].

Аналіз наукової літератури дає можливість нам уточнити визначення поняття «молекулярно-генетична експертиза», яке ми будемо розуміти як *різновид судової біологічної експертизи, яка займається дослідженням об'єктів біологічного походження людини задля встановлення їх генетичних ознак*.

На національному рівні можливість проведення молекулярно-генетичних експертиз в Україні та використання баз даних ДНК, як доказової бази, регулюється на основі загальних вимог до експертного провадження та обліку даних, які застосовуються до судових молекулярно-генетичних експертиз, як різновиду судової експертизи, а саме, щодо: підстав проведення; принципів здійснення; організації приймання, реєстрації матеріалів поданих в експертне провадження; форми та структури висновків експерта; ведення реєстрів тощо. Зокрема, нормативно-правове регулювання здійснюється низкою законодавчих актів, а саме Законами України «Про судову експертизу», «Про захист персональних даних», Цивільним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України тощо та підзаконними нормативними актами [3, с. 192].

Опрацьовуючи інформацію щодо нормативно-правового регулювання, ми виявили прогалину в нашому законодавстві у вигляді відсутності єдиного нормативного акту, який в собі містив би норми та правила щодо процесу проведення саме молекулярно-генетичної експертизи, тому у нашій роботі просимо законодавця звернути на це увагу.

Досліджуючи саме історичні факти становлення молекулярно-генетичної експертизи в Україні, варто зазначити, що молекулярно-генетичні дослідження почали проводитися ще з 1992 року, однак широкого застосування в правоохоронній діяльності набули з 2005 року, а саме з часу відкриття перших ДНК-лабораторій при науково дослідних експертно-криміналістичних центрах МВС. Сучасні судові експертизи, що базуються на молекулярно-генетичних дослідженнях, здійснюються в Україні судовими експертами експертної служби МВС за напрямком 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» та експертами Бюро СМЕ Міністерства охорони здоров'я України в рамках судово-медичної експертизи [3, с. 192].

Цікавим для нашого дослідження є думки О. Нарожної та М. Храпицької [2, с. 246], які виокремили ряд завдань, що покладено на молекулярно-генетичну експертизу (див рис. 1)

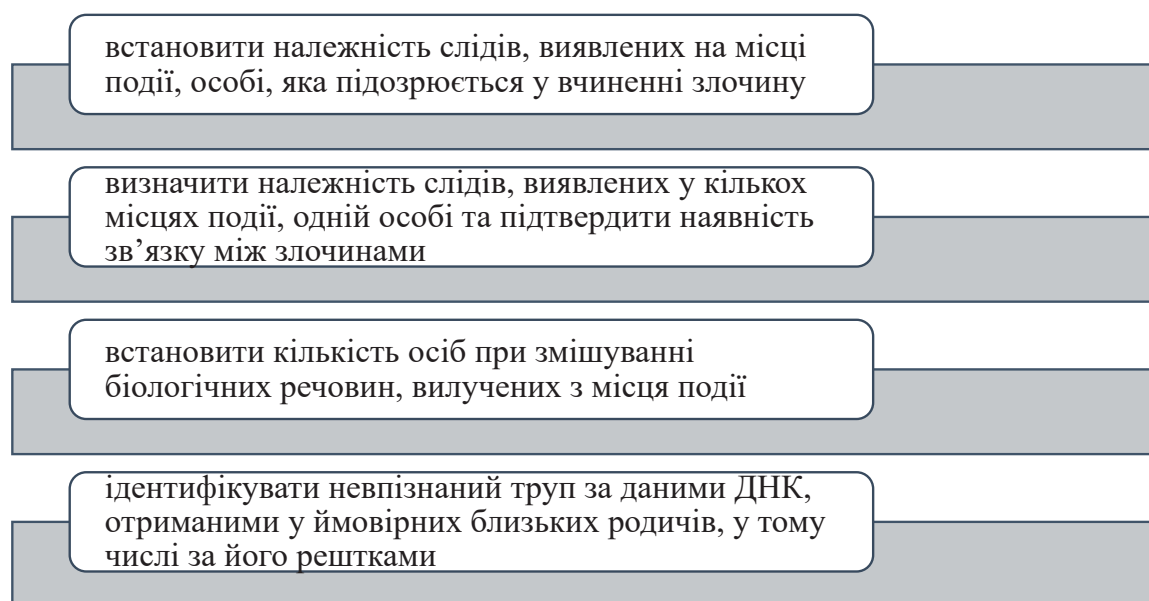

Рис.1 Завдання молекулярно-генетичної експертизи (за О. Надорожна, М. Храпицька)

Об'єктом дослідження молекулярно-генетичної експертизи є ДНК людини, а саме кислоти, які містяться в ядрі клітини, це явище називається ядерна ДНК, і також кислоти які є в мітохондріях клітини – мітохондріальна ДНК.

На думку С. Петричук, «ядерна ДНК є найбільш інформативною щодо встановлення індивідуальних генетичних ознак особи, а тому саме вона досліджується у переважній більшості випадків. Разом з тим мітохондріальна ДНК в силу своєї будови є більш стійкою до деградації, що дозволяє визначити належність біологічних слідів особі в тих випадках, коли ступінь руйнації ядерної ДНК не дозволяє встановити будь-які генетичні ознаки. Крім того кількість мітохондріальної ДНК у клітині значно перевищує кількість ядерної ДНК, а тому навіть при мінімальному обсязі отриманого біологічного матеріалу експерти мають можливість ідентифікувати особу, якій він належить» [4, с. 48].

Окремо має бути приділена увага послідовності проведення слідчих дій, у тому числі при призначенні судових експертиз у кримінальному провадженні. Цікавою для нашого дослідження є думка науковця Р. Петричук, що «з огляду на те, що методи молекулярно-генетичного дослідження є руйнуючими, встановлення після його проведення, наприклад, папілярного візерунку у слідах рук стає неможливим, а тому усі необхідні експертні дослідження мають бути проведені до молекулярно-генетичної експертизи. З іншого боку, при вилученні слідів рук і проведенні дактилоскопічної експертизи мають застосовуватися технічні засоби і методи, що забезпечують збереження ДНК. Зокрема, експерти радять застосовувати порошки на сажовій основі, дактилоскопічні плівки наколоїдній основі, використовувати стерильні пензлики» [5, с. 177].

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, потреба в проведенні молекулярно-генетичної експертизи значно зростає. Багато військових, які загинули на війні, не можуть бути передані своїм родичам та сім'ям саме через неможливість ідентифікації тіла, те саме стосується і цивільних осіб, які також піддаються катуванню та вбивствам з боку російських солдатів. Тіла спотворюються до такого стану, що їх важко розпізнати самостійно, саме тому відбувається звернення до експертів з проханням провести молекулярно-генетичну експертизу.

Зазначимо, що згідно з ст. 32 Конституції України [6] не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, але на сьогодні ідентифікувати тіла загиблих воїнів та цивільних осіб практично неможливо, саме тому Кабінет міністрів України, видав постанову про деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України від 17.06.2022 року. У цій постанові регулюється процедура вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, та встановлюється порядок якій, визначає дії компетентних суб'єктів, зокрема, органів місцевого самоврядування, щодо вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, спрямований на забезпечення поваги до людської гідності, здійснення гуманітарних заходів щодо передачі тіл (останків), а також забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [7].

Логіка нашого дослідження потребує переходу до практичної складової нашої роботи, тобто безпосередньо до прикладів застосування молекулярно-генетичної експертизи під час війни на території України.

За даними сайту новин *Zaxid.net*, на місці найбільшого масового поховання в Лимані завершили ексгумацію. Поліція виявила тіла 111 цивільних і 35 військових ЗСУ, а також триває ексгумація з одиничних стихійних могил. Загалом на сьогодні на деокупованих територіях північної Донеччини ексгумовано 166 тіл, серед них 5 – дитячі.

У поліції розповіли, що завершили слідчі дії на кладовищі в Лимані, де після деокупації було виявлено два масові поховання: в одній локації були закопані тіла мирних мешканців, а в іншій – українських захисників (вбитих закопували в траншеях, частина могил – безіменні).

Для ідентифікації загиблих близьких родичів просять звернутися до найближчого відділення поліції для відібрання біологічних зразків і проведення молекулярно-генетичної експертизи [8].

Тобто, як бачимо з цієї інформації, для ідентифікації тіл, які були знайдені на кладовищі в м. Лимані буде проведено молекулярно-генетичну експертизу, адже тіла зазнали деформації і розпізнати та встановити особи вбитих мирних жителів та військових без залучення експерта та проведення експертизи є неможливо.

За даними іншого сайту новин зазначається, що в Україну вдалося повернути більше 400 тіл загиблих військових у межах обмінів. Більшість з них уже упізнали. Переважно — це загиблі на «Азовсталі». Родичі захисників «Азовсталі» чітко розуміли, що їхні рідні могли там загинути і здавали ДНК, тому ідентифікувати загиблих вдається швидше [9].

Як повідомляє радіо свобода, в жовтні з російського полону звільнили 32 українських воїнів і повернули тіло загиблого українського захисника, громадянина Ізраїлю, футбольного тренера Дмитра

Фіалки, який загинув 1 вересня під Бахмутом. Як зазначила жінка загиблого, перед тим як тіло воїна віддали сім'ї було проведено молекулярно-генетичну експертизу жінці було повідомлено, що вона має зібрати генетичний матеріал з дітей, щоб підтвердити, що саме тіло її чоловіка було повернуто [10].

Таких прикладів ідентифікації військових та цивільних осіб за допомогою молекулярно-генетичної експертизи є безліч, і наша Рівненщина, на жаль, також має такий приклад. Завдяки молекулярно-генетичній експертизі вдалося ідентифікувати тіло загиблого українського воїна, уродженця Здовбицької громади – Павла Котюка, який загинув на Донеччині 8 серпня 2022 року [11].

З початку повномасштабного вторгнення Росії на території України стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи зазнав значного попиту і відповідного розвитку. Завдяки цьому виду експертизи рідні мають змогу попрощатися зі своїми близькими, які загинули на війні. Родичі осіб, які вважаються зниклими безвісті здають генетичний матеріал щоб пришвидшити процес молекулярно-генетичної експертизи та віднайти тіла своїх родичів.

Висновки. Отже, дослідивши тему сучасного стану розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні, нам вдалося уточнити дефініцію «молекулярно-генетична експертиза» як різновид судової біологічної експертизи, що займається дослідженням об'єктів біологічного походження людини задля встановлення їх генетичних ознак. Проаналізовано основні завдання цього виду експертизи, а саме: встановлення належності слідів, виявлених на місці події, особі, яка підозрюється у вчиненні злочину; визначення належності слідів, виявлених у кількох місцях події, одній особі та підтвердити наявність зв'язку між злочинами; встановлення кількості осіб при змішуванні біологічних речовин, вилучених з місця події; ідентифікування невпізнаних трупів за даними ДНК, отриманими у ймовірних близьких родичів, у тому числі за його рештками. Аналіз джерел регулювання молекулярно-генетичної експертизи дозволив нам виявити прогалини в законодавстві: відсутності єдиного нормативного акту, який в собі містив би норми та правила щодо процесу проведення саме молекулярно-генетичної експертизи. Зазначимо, що на сьогодні молекулярно-генетична експертиза стрімко розвивається і допомагає близьким віднайти своїх загиблих родичів.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В.Ю., Криміналістика: підручник, навчальне видання, Видавництво «Право», Харків, 2008. С. 462.
2. Нарожна О.В., Храпицька М.О. Значення молекулярно-генетичної експертизи для криміналістичної ідентифікації особи. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 3-і юр. читання : матер. ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф.*. Одеса : Фенікс, 2020. с. 245–248.
3. Ходирева І.Т., Гамалюк Б.М. Окремі питання правового регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи та обліку генетичних ознак людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. Випуск 2 (98). Івано-Франківськ, 2022. с. 190–201.
4. Петричук С.В. Особливості призначення та проведення молекулярно-генетичних експертиз. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали круглого столу*. Київ, 2015. С. 45–48.
5. Степанюк Р.Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2019. № 3. С. 174–180.
6. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Постанова Кабінету міністрів України Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України від 17.06.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text>.
8. Гринько О. На місці найбільшого масового поховання в Лимані виявили 146 тіл, офіційний сайт новин Zaxid.net. URL: https://zaxid.net/na_mistsi_naybilshogo_masovogo_pohovannya_v_limani_viyavili_146_til_n1551508.
9. Пекло невідомості. Як в Україні шукають безвісти зниклих військових, офіційний сайт новин Суспільне новини, липень 2022. URL: <https://suspilne.media/260457-peklo-nevidomosti-ak-v-ukraini-sukaut-bezvisti-zniklih-vijskovih/>.

10. Терещук. Г. Він не зміг би себе поважати, якби не пішов захищати Україну, офіційний сайт новин Радіо Свобода. URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/viyana-dobrovolets-bakhmut-ob-min/32080714.html>.
11. Результати експертизи ДНК підтвердили загибель військового з Рівненщини, офіційний сайт новин ITV media group, 29.09.2022. URL: <https://itvmg.com/news/rezultati-ekspertizi-dnk-pidtvrdili-zahibel-viyskovoho-z-rivnenshchini-78682>.